शान्तिगीता (Śāntigītā) : **Chapter 2**

अथ द्वितीयोऽध्यायः

अर्जुन उवाच ।

मनोबुद्धीन्द्रियादीनां य आत्मा न हि गोचरः ।
स कथं लभ्यते कृष्ण तद्ब्रूहि यदुनन्दन ॥ १॥

श्रीभगवानुवाच ।

आत्मातिसूक्ष्मरूपत्वात् बुद्ध्यादीनामगोचरः ।
लभ्यते वेदवाक्येन चाचार्यानुग्रहेण वै ॥ २॥
महावाक्यविचारेण गुरूपदिष्टमार्गतः ।
शिष्यो गुणाभिसम्पन्नो लभेत शुद्धमानसः ॥ ३॥
एकार्थबोधकं वेदे महावाक्यचतुष्टयम् ।
तत्त्वमसि गुरोर्वक्त्रात् श्रुत्वा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४॥
गुरुसेवां प्रकुर्वाणो गुरुभक्तिपरायणः ।
गुरोः कृपावशात् पार्थ लभ्य आत्मा न संशयः ॥ ५॥
आत्मवासनया युक्तो जिज्ञासुः शुद्धमानसः ।
विषयासक्तिसंत्यक्तः स्वात्मानं वेत्ति श्रद्धया ॥ ६॥
वैराग्यं कारणं चादौ यद्भवेद्बुधिशुद्धितः ।
कर्मणा चित्तशुद्धिः स्याद्विशेषं शृणु कथ्यते ॥ ७॥
स्ववर्णाश्रमधर्मेण वेदोक्तेन च कर्मणा ।
निष्कामेन सदाचार ईश्वरं परितोषयेत् ॥ ८॥
कामसङ्कल्पसंत्यागादीश्वरप्रीतिमानसात् ।
स्वधर्मपालनाच्चैव श्रद्धाभक्तिसमन्वयात् ॥ ९॥
नित्यनैमित्तिकाचारात् ब्रह्मणि कर्मणोऽर्पणात् ।
देवायतनतीर्थानां दर्शनात् परिसेवनात् ।
यथाविधि क्रमेणैव बुद्धिशुद्धिः प्रजायते ॥ १०॥
पापेन मलिना बुद्धिः कर्मणा शोधिता यदा ।
तदा शुद्धा भवेत् सैव मलदोषविवर्जनात् ॥ ११॥
निर्मलायां तत्र पार्थ विवेक उपजायते ।
किं सत्यं किमसत्यं वेत्यद्यालोचनतत्परः ॥ १२॥

atha dvitīyo adhyāyaḥ

arjuna uvāca

mano-buddhīndriyādīnāṃ yaḥ ātmā na hi gocaraḥ .
sa katham labhyate kṛṣṇa tat brūhi yadu-nandana.1

śrībhagavān uvāca.
ātmā atisūkṣma-rūpatvāt buddhyādīnām agocarah,
labhyate veda-vākyena ca ācāryānugraheṇa vai. 2

mahāvākya-vicāreṇa gurūpadiṣṭa-mārgatah,
śiṣyo guṇābhisampanno labheta śuddha-mānasaḥ. 3

ekārtha-bodhakam vede mahāvākya-catuṣṭayam,
tat tvam asi guror vaktrāt śrutvā siddhimavāpnuyāt.4

guru-sevāṃ prakurvāṇo guru-bhakti-parāyaṇah,
guroḥ kṛpā-vaśāt pārtha labhya ātmā na saṃśayaḥ. 5
ātma-vāsanayā yukto jijñāsuḥ śuddha-mānasah,
viṣayāsakti-saṃtyaktaḥ svātmānaṃ vetti śraddhayā.6
vairāgyaṃ kāraṇaṃ ca ādau yat bhaved-budhi-śuddhitah,
karmaṇā citta-śuddhiḥ syāt viśeṣaṃ śṛṇu kathyate. 7
sva-varṇāśrama-dharmeṇa vedoktena ca karmaṇā,
niṣkāmena sadācāraḥ īśvaraṃ paritoṣayet. 8
kāma-saṅkalpa-saṃtyāgāt īśvara-prīti-mānasāt,
svadharma-pālanāt ca eva śraddhā-bhakti-samanvayāt. 9
nitya-naimittikācārāt brahmaṇi karmaṇo 'rpaṇāt,
devāyatana-tīrthānāṃ darśanāt pari-sevanāt,
yathā-vidhi krameṇa eva buddhi-śuddhiḥ prajāyate. 10
pāpena malinā buddhiḥ karmaṇā śodhitā yadā,
tadā śuddhā bhavet sā eva mala-doṣa-vivarjanāt. 11
nirmalāyāṃ tatra pārtha viveka upajāyate,
kiṃ satyaṃ kim-asatyaṃ vetyadya-ālocana-tatparaḥ. 12

ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या विवेकाद्दृढनिश्चयः । ततो वैराग्यमासक्तेस्त्यागो मिथ्यात्मकेषु च ॥ १३॥	*brahma satyaṃ jagat mithyā vivekāt dṛḍha-niścayah, tato vairāgyam āsaktes tyāgo mithyātmakeṣu ca. 13*
भोग्यं वै भोगिभोगं विषमयविषयं प्लोषिणी चापि पत्नी वित्तं चित्तप्रमाथं निधनकरधनं शत्रुवत् पुत्रकन्ये । मित्रं मित्रोपतापं वनमिव भवनं चान्धुवद्न्धुवर्गाः सर्वं त्यक्त्वा विरागी निजहितनिरतः सौख्यलाभे प्रसक्तः ॥ १४॥	*bhogyaṃ vai bhogi-bhogaṃ viṣamaya-viṣayaṃ ploṣiṇī ca api patnī vittam citta-pramāthaṃ nidhana-kara-dhanaṃ śatruvat putra-kanye, mitraṃ mitropatāpaṃ vanam iva bhavanam ca andhuvat bandhu-vargāḥ sarvaṃ tyaktvā virāgī nija-hita-nirataḥ saukhya-lābhe prasaktaḥ. 14*
भोगासक्ताः प्रमुग्धाः सततधनपरा भ्राम्यमाणा यथेच्छं दारापत्यादिरक्ता निजजनभरणे व्यग्रचित्ता विषण्णाः। लप्स्येऽहं कुत्र दर्भं स्मरणमनुदिनं चिन्तया व्याकुलात्मा हा हा लोका विमूढाः सुखरसविमुखाः केवला दुःखभाराः ॥ १५॥	*bhogāsaktāḥ pramugdhāḥ satata-dhana-parā bhrāmyamāṇā yatheccham dārāpatyādi-raktāḥ nija-jana-bharaṇe vyagra-cittāḥ viṣaṇṇāḥ, lapsye 'haṃ kutra darbhaṃ smaraṇam anudinaṃ cintayā vyākulātmā hā hā lokā vimūḍhāḥ sukha-rasa-vimukhāḥ kevalāḥ duḥkha-bhārāḥ. 15*
ब्रह्मादि स्तम्बपर्यन्तं वस्तु सर्वं जुगुप्सितम् । शुनो विष्ठासमं त्याज्यं भोगवासनया सह ॥ १६॥	*brahmādi-stamba-paryantam vastu sarvaṃ jugupsitam, śuno viṣṭhā-samaṃ tyājyaṃ bhoga-vāsanayā saha. 16*
नोदेति वासना भोगे घृणा वान्ताशने यथा । ततः शमदमौ चैव मन इन्द्रियनिग्रहः ॥ १७॥	*na udeti vāsanā bhoge ghṛṇā vā antāśane yathā, tataḥ śama-damau ca eva mana indriya-nigrahaḥ. 17*
तितिक्षोपरतिश्चैव समाधानं ततः परम् । श्रद्धा श्रुति-गुरोर्वाक्ये विश्वासः सत्यनिश्चयात् ॥ १८॥	*titikṣ-paratiś ca eva samādhānam tataḥ param, śraddhā-śruti-guror vākye viśvāsaḥ satya-niścayāt. 18*
संसारग्रन्थिभेदेन मोक्तुमिच्छा मुमुक्षुता । एतत्साधनसम्पन्नो जिज्ञासुर्गुरुमाश्रयेत् ॥ १९॥	*saṃsāra-granthi-bhedena moktum icchā mumukṣutā. etat-sādhana-sampanno jijñāsur gurum āśrayet. 19*
ज्ञानदाता गुरुः साक्षात् संसारार्णवतारकः । श्रीगुरुकृपया शिष्यस्तरेत् संसारवारिधिम् ॥ २०॥	*jñāna-dātā guruḥ sākṣāt saṃsārarṇava-tārakah, śrīguru-kṛpayā śiṣyas taret saṃsāra-vāridhim. 20*
विनाचार्यं न हि ज्ञानं न मुक्तिर्नापि सद्गतिः । अतः प्रयत्नतो विद्वान् सेवया तोषयेद्गुरुम् ॥ २१॥	*vinā ācāryaṃ na hi jñānaṃ na muktir na api sat-gatih, ataḥ prayatnato vidvān sevayā toṣayet gurum. 21*
सेवया सम्प्रसन्नात्मा गुरुः शिष्यं प्रबोधयेत् । न त्वं देहो नेन्द्रियाणि न प्राणो न मनोधियः ॥ २२॥	*sevayā samprasannātmā guruḥ śiṣyaṃ prabodhayet, na tvaṃ dehaḥ na indriyāṇi na prāṇaḥ na manodhiyaḥ. 22*
एषां द्रष्टा च साक्षी त्वं सच्चिदानन्दविग्रहः । प्रतिबन्धकशून्यस्य ज्ञानं स्यात् श्रुतिमात्रतः ॥ २३॥	*eṣām draṣṭā ca sākṣī tvaṃ sat-cit-ānanda-vigrahah, pratibandhaka-śūnyasya jñānaṃ syāt śruti-mātrataḥ. 23*

न चेन्मननयोगेन निदिध्यासनतः पुनः । प्रतिबन्धक्षये ज्ञानं स्वयमेवोपजायते ॥ २४॥	*na cet manana-yogena nididhyāsanataḥ punaḥ,* *pratibandha-kṣaye jñānaṃ svayam eva upajāyate. 24*
विस्मृतं स्वरूपं तत्र लब्ध्वा चामीकरं यथा । कृतार्थः परमानन्दो मुक्तो भवति तत्क्षणम् ॥ २५॥	*vismṛtam svarūpam tatra labdhvā cāmīkaraṃ yathā,* *kṛtārthḥ paramānandaḥ muktaḥ bhavati tat-kṣaṇam. 25*
अर्जुन उवाच । जीवः कर्ता सदा भोक्ता निष्क्रियं ब्रह्म यादव । ऐक्यज्ञानं तयोः कृष्ण विरुद्धत्वात् कथं भवेत् ॥ २६॥	*arjuna uvāca* *jīvaḥ kartā sadā bhoktā niṣkriyaṃ brahma yādava,* *aikya-jñānaṃ tayoḥ kṛṣṇa viruddhatvāt kathaṃ bhavet. 26*
एतन्मे संशयं छिन्धि प्रपन्नोऽहं जनार्दन । त्वां विना संशयच्छेत्ता नास्ति कश्चिद्विनिश्चयः॥ २७॥	*etat me samṣayaṃ chindhi prapanno 'ham janārdana,* *tvāṃ vinā samṣaya-chettā nāsti kaścit viniścayaḥ. 27*
श्रीवासुदेव उवाच । संशोध्य त्वं-पदं पूर्वं स्वरूपमवधारयेत् । प्रकारं शृणु वक्ष्यामि वेदवाक्यानुसारतः ॥ २८॥	*śrīvāsudeva uvāca* *samṣodhya tvam-padaṃ pūrvaṃ svarūpam avadhārayet,* *prakāraṃ śṛṇu vakṣyāmi veda-vākyānusārataḥ. 28*
देहत्रयं जडत्वेन नाश्यत्वेन निराशय । स्थूलं सूक्ष्मं कारणं च पुनः पुनर्विचारय ॥ २९॥	*deha-trayaṃ jaḍatvena nāśyatvena nirāśaya,* *sthūlam sūkṣmam kāraṇam ca punaḥ punar vicāraya. 29*
काष्ठादि लोष्टवत् सर्वमनात्मजडनश्वरम् । कदलीदलवत् सर्वं क्रमेणैव परित्यज ॥ ३०॥	*kāṣṭhādi- loṣṭavat sarvam anātma-jaḍa-naśvaram,* *kadalī-dalavat sarvaṃ krameṇa eva parityaja. 30*
तद्बाधस्य हि सीमानं त्यागायोग्यं स्वयम्प्रभम् । त्वमात्मत्वेन संविद्धि चेति "त्वं"-पद-शोधनम् ॥ ३१॥	*tat bādhasya hi sīmānaṃ tyāga-ayogyaṃ svayam-prabham,* *tvam ātmatvena saṃ-viddhi ca iti "tvaṃ"-pada-śodhanam. 31*
तत्पदस्य च पारोक्ष्यं मायोपाधिं परित्यज । तदधिष्ठानचैतन्यं पूर्णमेकं सदव्ययम् ॥ ३२॥	*tat-padasya ca pāroksyaṃ māyopādhiṃ parityaja,* *tat-adhiṣṭhāna-caitanyaṃ pūrṇam ekaṃ sat avyayam. 32*
तयोरैक्यं महाबाहो नित्याखण्डावधारणम् । घटाकाशो महाकाश इवात्मानं परात्मनि । ऐक्यमखण्डभावं त्वं ज्ञात्वा तूष्णीं भवार्जुन ॥ ३३॥	*tayor-aikyaṃ mahābāho nityākhaṇḍāvadhāraṇam,* *ghaṭākāśaḥ mahākāśaḥ iva ātmānaṃ parātmani,* *aikyam akhaṇḍa-bhāvaṃ tvaṃ jñātvā tūṣṇīṃ bhava arjuna. 33*
ज्ञात्वैवं योगयुक्तात्मा स्थिरप्रज्ञः सदा सुखी । प्रारब्धवेगपर्यन्तं जीवन्मुक्तो विहारवान् ॥ ३४॥	*jñātvā evaṃ yoga-yuktātmā sthira-prajñaḥ sadā sukhī,* *prārabdha-vega-paryantaṃ jīvat-mukto vihāravān. 34*
न तस्य पुण्यं न हि तस्य पापं निषेधनं नैव पुनर्न वैधम् । सदा स मग्नः सुखवारिराशौ वपुश्चरेत् प्राक्कृतकर्मयोगात् ॥ ३५॥	*na tasya punyaṃ na hi tasya pāpaṃ niṣedhanam na eva punar na vaidham,* *sadā saḥ magnaḥ sukha-vāri-rāśau vapuś caret prāk-kṛta-karma-yogāt. 35*
इत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे शान्तिगीतायां श्रीवासुदेवर्जुनसंवादे द्वितीयोऽध्यायः ॥	*iti adhyātma-vidyāyāṃ yoga-śāstre śānti-gītāyāṃ* *śrīvāsudeva-arjuna-saṃvāde dvitīyo 'dhyāyaḥ.*